

ISSN: 2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

ВЕСТНИК ЮРИСТА * LAWYER HERALD

ҲУҚУҚИЙ, ИЖТИМОИЙ, ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ЖУРНАЛ

CYBERLENINKA

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

ISSN 2181-9416
Doi Journal 10.26739/2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

5 СОН, 1 ЖИЛД

ВЕСТНИК ЮРИСТА

НОМЕР 5, ВЫПУСК 1

LAWYER HERALD

VOLUME 5, ISSUE 1

TOSHKENT-2021

МУНДАРИЖА

КОНСТИТУЦИЯВИЙ ҲУҚУҚ. МАЪМУРИЙ ҲУҚУҚ.
МОЛИЯ ВА БОЖХОНА ҲУҚУҚИ

1. РАХМАНОВ Абдумухтор Режжаббаевич

МАРКАЗИЙ ОСИЁДА ИСЛОМ МОЛИЯ ҲУҚУҚИ: ТАРИХИ ВА БУГУНГИ КУН

ФУҚАРОЛИК ҲУҚУҚИ. ТАДБИРКОРЛИК ҲУҚУҚИ.
ОИЛА ҲУҚУҚИ. ХАЛҚАРО ХУСУСИЙ ҲУҚУҚ

2. ЭРКАБАЕВА Шахноза Икромжоновна

РАЗНООБРАЗИЕ ОРГАНИЗАЦИОННЫХ И ПРАВОВЫХ ФОРМ - АНАЛОГИ
ОГРАНИЧЕННОГО ПАРТНЕРСТВА (LIMITED PARTNERSHIP) 15

МЕҲНАТ ҲУҚУҚИ. ИЖТИМОИЙ ТАЪМИНОТ ҲУҚУҚИ

3. ТОШОВ Мухаммад Ражабович

КОРХОНА ТУГАТИЛГАНЛИГИ АСОСИГА КЎРА МЕҲНАТ ШАРТНОМАСИНИ БЕКОР
ҚИЛИШНИНГ АЙРИМ МАСАЛАЛАРИ 24

ЖИНОЯТ ҲУҚУҚИ, ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ.
КРИМИНОЛОГИЯ. ЖИНОЯТ-ИЖРОИЯ ҲУҚУҚИ

4. ТУРГУНБОЕВ Элбекжон Одилжонович

ЖАЗОДАН ОЗОД ҚИЛИШНИ БЕЛГИЛОВЧИ ЖИНОЯТ ҚОНУНИ
НОРМАЛАРИНИНГ РИВОЖЛАНИШ ТАРИХИ 32

5. ХАЙДАРОВ Мирислом Мирджаббарович

ЖИНОЯТ ҚОНУНЧИЛИГИДА ОЗОДЛИКНИ ЧЕКЛАШ ЖАЗОСИ
ВУЖУДГА КЕЛИШИНИНГ РЕТРОСПЕКТИВ ТАҲЛИЛИ 39

6. АБДУҚОДИРОВ Фарходжон Фахритдин ўғли

ЖИНОЯТ МОТИВИ ВА МАҚСАДИНИНГ ТАЛОНЧИЛИКНИ КВАЛИФИКАЦИЯ
ҚИЛИШДАГИ АҲАМИЯТИ 47

7. ДЖУРАЕВА Анора Заппаровна

СОВРЕМЕННЫЕ КОНЦЕПЦИИ ПРОФИЛАКТИКИ ПРАВОНАРУШЕНИЙ
НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ 54

ЖИНОЯТ ПРОЦЕССИ. КРИМИНАЛИСТИКА, ТЕЗКОР-ҚИДИРУВ ҲУҚУҚ
ВА СУД ЭКСПЕРТИЗАСИ

8. НОРОВА Насиба Аазматовна

ПРОЦЕССУАЛЬНЫЙ СТАТУС ПЕДАГОГА И ПСИХОЛОГА КАК
УЧАСТНИКОВ, ОБЕСПЕЧИВАЮЩИХ ИНТЕРЕСЫ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ
В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ 61

9. САМАТОВ Тўлқин Азизович

НОДАВЛАТ СУД ЭКСПЕРТИЗАСИ ҚОНУН ҲИМОЯСИДА ОЛДИНГИ САФДА 69

10. ХАСАНОВ Шавкатбек Хайбатуллаевич	75
ЭКСПЕРТИЗА ЙЎЛИ БИЛАН ОЛИНГАН ДАЛИЛЛАРНИНГ ИШОНЧЛИЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ.....	75

ХАЛҚАРО ҲУҚУҚ ВА ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ

11. ЮНУСОВ Ҳайдарали САРАХСИЙНИНГ ХАЛҚАРО-ҲУҚУҚИЙ ҚАРАШЛАРИ ЁХУД ЎЗБЕКИСТОН – ХАЛҚАРО ҲУҚУҚ ВАТАНИ	83
12. ҒАФУРОВ Асқар Бойисович ИНСОН ҲУҚУҚ ВА ЭРКИНЛИКЛАРИНИ ТАЪМИНЛАШНИНГ КОНСТИТУЦИЯВИЙ-ҲУҚУҚУҚИЙ КАФОЛАТЛАРИ	95
13. АЗХОДЖАЕВА Роза Алтыновна СОВРЕМЕННЫЕ КОНЦЕПЦИИ ПРАВА НА ОХРАНУ ЗДОРОВЬЯ В МЕЖДУНАРОДНОМ ПРАВЕ И ИХ ОБЕСПЕЧЕНИЕ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН.....	101
14. ARSLONOVA Robiya ACHIEVEMENTS AND PRIORITY AREAS OF HUMAN RIGHTS EDUCATION IN UZBEKISTAN	109
15. ПУЛАТОВА Нодирахон Собиржоновна ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИНИ ҲИМОЯ ҚИЛИШДА ЭЛЕКТРОН ОДИЛ СУДЛОВ ВА СУД ҲУЖЖАТЛАРИ	117

ҲУҚУҚИЙ АМАЛИЁТ

16. ҲАМРОҚУЛОВ Синдор Бобомурод ўғли ЖИСМОНИЙ ВА ЮРИДИК ШАХСЛАРНИНГ МУРОЖААТЛАРИ БИЛАН ИШЛОВЧИ ХОДИМЛАР МАЛАКАСИНИ ОШИРИШНИНГ АҲАМИЯТИ.....	127
--	-----

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ ВЕСТНИК ЮРИСТА LAWYER HERALD

ХАСАНОВ Шавкатбек Хайбатуллаевич

Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги қошидаги
Юристар малакасини ошириш маркази бўлим бошлиғи
E-mail: yurmarkaz@adliya.uz

ЭКСПЕРТИЗА ЙЎЛИ БИЛАН ОЛИНГАН ДАЛИЛЛАРНИНГ ИШОНЧЛИЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ

For citation (иқтибос келтириш учун, для цитирования): ХАСАНОВ Ш.Х.
Экспертиза йўли билан олинган далилларнинг ишончлилигини таъминлаш // Юристар
ахборотномаси – Вестник юриста – Lawyer herald. № 5 (2021) Б. 75-82.

 5 (2021) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9416-2021-5-10>

АННОТАЦИЯ

Мақолада хато ва қасддан нотўғри берилган эксперт хулосаларининг сабаблари кўриб чиқилган. Хато тайёрланган эксперт хулосаларининг аксарияти суд экспертнинг касбий малакаси етарли эмаслиги сабабли берилиши кўрсатилган. Суд экспертларининг мавжуд аттестациядан ўтказиш тизими суд экспертларининг ҳақиқий малака даражасини аниқлашга имкон бермаслиги асосланган ҳамда бу тизимни такомиллаштириш ва холислигини таъминлаш бўйича таклифлар берилган.

Калит сўзлар: суд экспертизаси, хато ва атайлабдан нотўғри берилган эксперт хулосалари, суд экспертларини тайёрлаш шакллари, суд экспертларини тайёрлаш сифатининг мезонлари ва омиллари.

ХАСАНОВ Шавкатбек Хайбатуллаевич

Начальник отдела Центра повышения квалификации юристов при
Министерстве Юстиции Республики Узбекистан
E-mail: yurmarkaz@adliya.uz

ОБЕСПЕЧЕНИЕ ДОСТОВЕРНОСТИ ДОКАЗАТЕЛЬСТВ, ПОЛУЧЕННЫХ ПУТЕМ ЭКСПЕРТИЗЫ

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены причины ошибочных и заведомо ложных заключений экспертизы. Показано, что абсолютное большинство ошибочных заключений дается по причине некомпетентности эксперта. Существующая система аттестации судебных экспертов основана на том, что она не позволяет определить истинный уровень квалификации судебных экспертов, и даны рекомендации по совершенствованию этой системы и обеспечению ее беспристрастности.

Ключевые слова: судебная экспертиза, ошибочные и заведомо ложные заключения, формы подготовки судебных экспертов, критерии и факторы качества подготовки.

KHASANOV Shavkatbek

Head of Department of the Lawyers' Training Center under
the Ministry of Justice of the Republic of Uzbekistan
E-mail: yurmarkaz@adliya.uz

ENSURING THE RELIABILITY OF EVIDENCE OBTAINED BY EXPERT MEANS

ANNOTATION

The article discusses the causes of erroneous and deliberately false expert conclusions. It is shown that the absolute majority of erroneous conclusions are given due to the incompetence of the expert. It is proved that the current system of certification of experts does not allow to identify the actual level of qualification of experts and proposals have been made to objectify this system.

Keywords: forensics, erroneous and false imprisonment, training of legal experts, the criteria and factors of the quality of training.

Ҳозирги кунда, жамиятда суд экспертизаларига бўлган эҳтиёж ортиб бормоқда. Мамлакатимизда суд-экспертлик соҳасини ҳар томонлама такомиллаштириш, бу соҳадаги муаммолар бўйича илмий тадқиқотлар олиб бориш ҳамда мамлакатда суд экспертизаси назарияси ва амалиётини ривожлантиришнинг асосий йўналишларини шакллантириш, нодавлат суд-экспертиза ташкилотлари фаолиятини янада қўллаб-қувватлаш, суд-экспертлик соҳасини ўрта муддатда тизимли ислоҳ қилишнинг аниқ чора-тадбирларини белгилаш мақсадида кенг кўламли ислоҳотлар жадал амалга оширилмоқда. Шу мақсадда Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 5 июлдаги “Ўзбекистон Республикасида суд-экспертлик тизимини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-6256-сон Фармони қабул қилинди [1].

Мазкур Фармонда яқин келажақда суд-экспертлик соҳасида ҳал этилиши зарур бўлган асосий муаммолар сифатида “суд-экспертлик фаолиятининг ташкилий ҳамда илмий-услубий жиҳатдан марказлашмаганлиги муайян бир экспертиза тури бўйича турли ёндашувлар келиб чиқишига сабаб бўлаётганлиги, суд экспертларининг касбий билим ва кўникмаларини ошириб бориши учун етарлича имкониятлар яратилмаганлиги ҳамда уларни хорижий давлатларга малака ошириш ва стажировка ўташ учун грант маблағлари ажратилмаслиги ушбу соҳани юқори малакали кадрлар билан таъминлашга тўсқинлик қилаётганлиги санаб ўтилган.

Таъкидлаш жоизки, суд-экспертлик фаолиятининг ташкилий ҳамда илмий-услубий жиҳатдан марказлашмаганлиги эксперт хулосаларининг сифатига ҳам таъсир қилади. Албатта, суд экспертлари ва уларнинг хулосаларига одил судлов иштирокчилари томонидан юқори даражада ишонч сақланиб қолмоқда, натижада суд экспертларининг экспертиза тадқиқотларини ўтказишда йўл қўйган хатоларнинг дастлаб тергов (суриштирув) хатосига, сўнгра суд хатосига айланиш эҳтимоллиги жуда юқори ҳисобланади.

Шунинг учун экспертиза йўли билан олинган далилларнинг ишончилигини таъминлашдаги мавжуд камчилик ва муаммоларини ҳал этиш зарурати яққол кўзга ташланади.

Суд экспертнинг хато ёки қасддан (атайлабдан) ёлғон берилган хулосалари ишончсиз далиллар манбаларидан бири ҳисобланади. Бу каби эксперт хулосаларини текшириляётган ҳодисанинг эксперт томонидан аниқланган ва ўз хулосаларида шакллантирилган, ҳақиқатга зид бўлган ҳолатларининг ҳолисона (объектив) эмаслиги бирлаштиради.

Хато ёки қасддан ёлғон берилган эксперт хулосалари орасидаги фарқ шундан иборатки, хато хулоса беришда, суд эксперт беихтиёр адашади бироқ буни билмайди, ҳатто тахмин ҳам қилмайди. “Суд экспертизаларини ўтказиш жараёнидаги хатолар, – деб таъкидлайди Н.И.Клименко ўзининг “Экспертные ошибки и их причины” деб номланган асарида, – бу экспертнинг беихтиёр адашишидир” [2, Б.38].

Қасддан ёлғон хулоса бериш – бу ғаразли мақсад бўлгани учун жиноят ҳисобланади, бунда суд эксперти ўз хулосасининг ҳодисанинг реал ҳолатларига зидлигини яхши тушунади.

Хато ва қасддан нотўғри берилган эксперт хулосаларининг келиб чиқиш сабабларини кўриб чиқайлик.

Р.С. Белкин [3, Б.155-156] суд экспертлик фаолиятида учраб турадиган хатоларнинг қуйидаги сабабларини санаб ўтган:

1) объектив сабаблар – илмий асосланган методиканинг йўқлиги ёки қўлланиладиган экспертиза тадқиқотлари методикасининг номукамаллиги; нотўғри тавсия этилган методлардан фойдаланиш; белгиларнинг идентификацион аҳамияти (қиймати), уларнинг изларда акс этиши барқарорлигини тавсифловчи тўлиқ маълумотларнинг йўқлиги ва ҳ.к.;

2) субъектив сабаблар – суд экспертнинг касбий малакаларининг етишмаслиги, унинг касбий камчиликлари (бепарволик, тадқиқотларни юзаки ўтказиши, методик тавсияларга аҳамият бермаслик, объектнинг бирон бир белгисини эътиборга олмаслик ва бошқ.); суд эксперти шахсининг ўзига хос хусусиятлари (ўз билимлари, кўникма ёки тажрибасига ишонмаслик), соғлиғи (масалан, кўриш қобилияти суст) билан боғлиқ сабаблар; суд эксперти хулосасининг хато бўлишига кўриладиган иш материалларининг ўзи, жумладан олдинги ўтказилган экспертиза хулосаси ва уни нотўғри талқин қилиш ҳам таъсир кўрсатиши мумкин.

Малакали суд эксперти илмий асосланган экспертиза услубиёти мавжуд бўлмаганда ёки бу услубиёт мукамал бўлмаганда, тадқиқот усуллари ишончсиз бўлса, бу ҳолатларни қўйилган вазифани ҳал қилишдан бош тортишнинг сабаби сифатида кўрсатади ёки келгусида экспертлар ҳамжамияти муҳокамасига тақдим қилиш учун янги услубиётни ишлаб чиқишдек масъулиятни ўз зиммасига олади. Дарҳақиқат тажрибали суд эксперти, замонавий аналитик ускуналардан фойдаланишдан олдин, бу вазифани ҳал қилиш учун ускунанинг фойдали ва мос эканлигига ишонч ҳосил қилади.

Фикримизча, суд экспертларини ўтказишдаги хатоларнинг субъектив сабабларидан яна бири, албатта, терговчининг беихтиёр (адашиши ҳисобига) ёки қасддан, хато хулоса чиқаришга сабаб бўлган ишончсиз (шу жумладан сохталаштирилган) объектлар ёки маълумотларни суд экспертига тақдим этиши ҳисобланади. Юқоридаги фикрлар, хато хулосаларни одатда, махсус билимлар даражаси паст бўлган суд экспертлари томонидан берилади деб таъкидлашга асос бўлади ва бинобарин, бундай мутахассисларни махсус билимга эга шахс деб ҳисоблаш ва суд эксперти сифатида ишга жалб қилиш мумкин эмас [4, Б.3-8].

Бу каби муаммоларни бартараф этиш йўли сифатида эса суд экспертларининг малакасини ошириш тизимини такомиллаштириш таклиф қилинади. “Суд экспертизаси тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси қонунида “Суд экспертлари ҳар икки йилда малака ошириш курсларида муайян суд-экспертлик фаолияти бўйича малакасини, шунингдек ҳуқуқий билимларини ошириб бориши шарт” [5] деб ҳамда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 13 апрелдаги “Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги ҳузуридаги Х. Сулаймонова номидаги Республика суд экспертизаси маркази фаолиятини янада такомиллаштириш ҳамда суд экспертларининг малакасини ошириш тизимини ташкил қилиш тўғрисида”ги 206-сон қарори билан тасдиқланган “Суд экспертларининг малакасини ва ҳуқуқий билимларини ошириш тартиби тўғрисида Низом”да эса “Суд экспертлари ҳар икки йилда малакасини ва ҳуқуқий билимларини ошириб бориши шарт” [6] деб белгиланган.

Республикамизда суд экспертларини тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш икки асосий шаклда амалга оширилади: ўқув (бевосита “устоз-шогирд” тамойили бўйича суд экспертиза муассасаларида) ва академик (бўлажак экспертларнинг олий маълумот олишида).

Суд экспертларини тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини оширишнинг ўқув тизими дастлабки суд экспертиза муассасалари ташкил қилинган пайдан буён амалга оширилди. Бу тизимда суд экспертларини тайёрлаш ва малакасини ошириш Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги ҳузуридаги Х. Сулаймонова

номидаги Республикаи суд экспертизаси марказида самарали йўлга қўйилганлигини таъкидлаш мумкин.

Бироқ, бу йўналишда ҳам айрим муаммолар мавжуд. Биринчидан, бу тизим доирасида чекланган вақт ичида кўп сонли суд экспертларини тайёрлашнинг имкони йўқ. Иккинчидан, тайёрланаётган, қайта тайёрланаётган ёки малакаси оширилаётган суд экспертларининг малакаси ва кўникмалари сифати кўп жиҳатдан устоз-суд экспертнинг касбий маҳорати ва тажрибасига боғлиқ, агар устознинг малакаси юқори бўлмаса, бу малака ошириш жараёнига таъсир қилади. Ва ниҳоят, суд экспертларини тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини оширишнинг ўқув тизими асосан амалий шаклда ташкил қилинади. Натижада, ўрганувчилар суд экспертиза методологиясини ўрганмасдан туриб экспертиза тадқиқотлари усулларини ўрганадилар.

Ёш ходимларга (ўрганувчи, стажёр) суд экспертизаларини ўтказиш методикаси ўргатилади; бунда улар турли экспертлик вазиятларда нима қилиш лозимлигини ўрганишга ҳаракат қиладилар, бироқ, нима учун айнан шундай ҳаракат қилиш кераклигини тўлиқ тушунмайдилар. Бундай суд эксперти ҳунарманд ҳисобланади, яхши мутахассис эса ижодкор (ижодий фикрлайдиган, вазифаларга ижодий ёндашадиган) бўлиши керак. Чунки, аниқ бир суд экспертизасини ўтказиш ва қўйилган вазифаларни бажаришга ижодий ёндашишгина суд экспертига тадқиқотларнинг асосий услубиётига таянган ҳолда, тадқиқотга тақдим қилинган объектларнинг ва вазифаларнинг ўзига хос хусусиятларини инобатга олиб, тегишли услубиётни тадқиқот босқичларига мослаштира олади ҳамда ижобий натижаларга эришади.

Суд экспертларини тайёрлашнинг **академик шакли** тўғри ташкил этилганда керакли сондаги суд экспертларини етарлича қисқа муддатларда тайёрлашга имкон беради, аммо бу тизимда ҳам мутахассисларни тайёрлаш сифати етарли деб бўлмайди.

Суд экспертларини тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини оширишнинг академик тизими сифатининг таркибий қисмларини таҳлил қилишдан олдин, суд экспертларини сифатли тайёрлашнинг тушунчасин; суд экспертнинг етарли малакасини таъминлайдиган сифатли тайёрлаш (ёки малакасини ошириш) билан сифатсиз тайёрлаш (ёки малакасини ошириш) ўртасидаги фарқни аниқлаб олиш керак. Алоҳида олинган бир суд экспертнинг касбий малакаси жуда юқори бўлиши мумкин, аммо бу малаканинг қуйи чегара қийматини тушуниш муҳим аҳамият қаб этади.

Фикримизча, тингловчиларнинг (ўрганувчилар) амалий суд-экспертлик фаолияти учун тайёрлигини минимал мақбул даражаси криминалистика, суд экспертизаси назарияси, тегишли экспертиза мутахассислиги бўйича асосий (базавий) фанлар ва услубий асослари бўйича мустаҳкам билимлар, шунингдек, тегишли турдаги суд экспертизаларини ўтказишдаги оддий ҳолларда (нисбатан соддароқ экспертиза вазифалари, етарлича ахборот берадиган моддий излар тадқиқоти, таққослаш тадқиқотлари учун сифатли намуналар мавжуд ҳолатлар) ишончли ва холис хулосалар чиқариш учун зарур ва етарли бўлган малака ва кўникмалар мавжуд бўлишини назарда тутиши керак.

Таъкидлаш жоизки, агар амалиётчи суд эксперти ўзининг амалий иш стажидан қатъи назар, амалий кўникмалари ва малакаси юқорида келтирилган даражага мос бўлмаса, уни муайян турдаги суд экспертизасини мустақил ўтказиш ҳуқуқидан маҳрум қилиш масаласи кўриб чиқиш лозим.

Академик шаклдаги суд экспертлари тайёрлаш натижаларининг сифати учта асосий омил таъсири билан белгиланади:

- талабгорларни (абитуриент) танлаш сифати;
- тизим таркибидаги табиий-илмий, ҳуқуқий умумий билимлар ва суд экспертизасига оид махсус билимларнинг ўзаро нисбати;
- суд экспертизаси оид фанларни ўқитиш сифати.

Бу омиллар таъсирини кўриб чиқайлик.

Талабгорларни (абитуриентлар) танлаш сифати. Суд экспертиза муассасалари ходимларнинг фаолияти, асосан, текширилаётган воқеалар ҳақида моддий қайд этилган ахборот манбалари билан ишлашдан иборат. Суд экспертизаларининг кўпчилик турларининг тадқиқот услубиётлари, шунингдек, мутахассис-криминалистнинг

ҳодиса жойидаги моддий излар билан иши табиий-илмий экспериментга асосланади. Бинобарин, бўлажак суд эксперти мустаҳкам табиий фанлар бўйича билимларга ва таҳлилий тафаккурга эга ҳамда экспериментал фаолиятга тайёр бўлиши керак. Фақат табиий ва аниқ фанларга мойил бўлган номзодларни танлаб олувчи тизимгина юқоридаги талабга мос талабгорни аниқлаб бериши мумкин: бир неча ўн йиллар давомида барча ривожланган Ғарб мамлакатларида бу каби тизим самарали фаолият кўрсатиб келмоқда.

Таъкидлаш жоизки, мамлакатимизда ҳозирда бу йўналишда ислоҳотлар амалга оширилмоқда. Масалан, Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги Академиясида юқоридаги каби тартиб жорий қилинган, “Академиядаги таълим тизими кадрларни мақсадли касбий тайёрлашга қаратилади ҳамда биринчи курсдан бошлаб мутахассислик ва юридик фанларни ўқитиш, ... чуқурлаштирилган ҳолда амалга оширилади” [7].

Бироқ, тизим таркибидаги табиий-илмий, ҳуқуқий билимлар ва суд экспертизасига оид махсус билимларнинг ўзаро нисбати ҳам муҳим аҳамият касб этади. Чунки, “Суд эксперти учун ҳуқуқий билимлар қай даражада зарур?” деган саволга аниқ жавоб топиш керак. Бу саволга жавоб топишда қуйидаги мулоҳазалар ёрдам бериши мумкин:

- терговчи (терговга қадар текширувни амалга оширувчи органнинг мансабдор шахси, суриштирувчи ёки суд) ўзи ҳуқуқшунос бўлганлиги сабабли, суд экспертларини махсус (ҳуқуқий бўлмаган) билимга эга шахс сифатида тегишли жараёнга жалб қилади;

- экспертиза тайинлашда суд экспертига ҳал қилиш учун ҳуқуқий тусдаги саволларни бериш тақиқланади;

- суд эксперти, одатда, текширилаётган ҳодисага оид ҳолатлардан қатъи назар, ҳодиса ҳақидаги ахборотларнинг моддий ташувчиларини тадқиқотларини ўтказиши. Шунинг учун экспертиза тадқиқотлари услубиёти текширилаётган ҳодиса ёки жараён (жиноий, маъмурий, фуқаролик) доирасига умуман боғлиқ эмас. Бинобарин, эксперт ҳуқуқий билимлардан эксперт тадқиқотлари жараёни доирасидан ташқарида фойдаланади;

- экспертизалар нафақат жиноят ишлари бўйича, балки фуқаролик ишлари бўйича ҳам тобора кўпроқ ўтказилмоқда. Бундай ҳолларда суд экспертлари мунтазам равишда судга фуқаролик ҳуқуқи нормаларини шарҳлаш учун эмас, балки юқорида таъкидланганидек махсус билимга эга шахс (мутахассис) сифатида чақирилади.

Юқоридагилардан хулоса қилиш мумкинки, суд экспертлари учун ҳуқуқий билимлар фақат ўзлари риоя этиши шарт бўлган ҳуқуқий нормаларнинг моҳиятини тушунишлари ҳамда ва ҳуқуқни муҳофаза қилиш тизимидаги ўрнини билишлари учунгина керак бўлади. Бу ҳолда, ҳуқуқий таълим эмас, балки ҳуқуқий билим ҳақида фикр юритиш ўринлидир. Чунки, суд экспертизаси – махсус билимлардан процессуал шаклда фойдаланиш турларидан бири бўлиб, махсус билимларни қўллашни таъминлаш учун бўлажак суд экспертлари, албатта, маълум даражада ҳуқуқий билимга эга бўлишлари керак. Бироқ, суд-экспертлик фаолиятида ҳуқуқий шакл эмас, мазмун муҳим аҳамият касб этади ва у одатда, табиий ва техник мазмун бўлади. Шунинг учун суд экспертларини тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тизимида юқори сифатли ўқитишни таъминлаш учун шакл (ҳуқуқий билимлар) мазмундан устун бўлмаслиги керак.

Бизнингча, бўлажак суд экспертнинг ҳуқуқий билимлари сифатли ва тизимли бўлиши ҳамда Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги Академиясида ташкил қилинганидек, “Давлат ва ҳуқуқ назарияси”, “Жиноят ҳуқуқи”, “Жиноят процесси”, “Криминалогия”, “Тезкор-қидирув фаолияти асослари” ва “Тергов ҳаракатлари ва тезкор қидирув тадбирларининг техник-криминалистик таъминоти” каби ҳуқуқий фанларни ўқитиш натижасида шакллантирилиши лозим.

Бундан ташқари, талабгорлар криминалистика, суд экспертизаси назарияси, шунингдек, “Суд-экспертлик фаолияти”, “Суд экспертизаси тадқиқотларининг усуллари”, “Материаллар, ашёлар ва буюмларнинг криминалистик экспертизаси”, “Суд фотографияси ва видеоёзув”, “Суд экспертларининг иш фаолиятини ташкил этиш” ва шу каби айнан суд экспертизаларига оид фанларни ўрганишлари керак.

Таъкидлаш жоизки, суд экспертларини академик тизимда тайёрлашнинг дастлабки босқичи (собиқ Шўро даврларида) суд экспертларини тайёрлашда кимё, физика, биология ва математика фанлари асосий ўринни эгаллаган Ғарб мамлакатлари тажрибасига зид

эди [8. С, 57-65]. Бу каби ёндашув, соғлом фикрга умумий маънода бироз қарши эди, чунки суд-эксперти, шу жумладан эксперт-криминалист терговчи (терговга қадар текширувни амалга оширувчи органнинг мансабдор шахси, суриштирувчи ёки суд), адвокат учун фақат махсус (ҳуқуқий бўлмаган) билимга эга шахс сифатидагина қизиқиш уйғотади. Бу ҳолат суд экспертларини тайёрлаш сифатидаги муҳим чекловларни аниқлаб берган. Кўриниб турибдики, ўша даврдаги суд экспертларини тайёрлаш ёки уларнинг малакасини оширишга нисбатан ёндашувлар табиий ва ҳуқуқий билимларнинг мўътадил нисбатини анчагина бузиб юборган.

Бизнинг фикримизча, бўлажак суд экспертлари учун экспертизага оид махсус фанларни фақат экспертиза технологияларининг реал ташувчилари – амалиётчи мутахассислар ўқитишлари лозим. Экспертига оид махсус фанларни ўқитишда қатъий узвийлик ва изчиллик ҳам муҳим аҳамиятга эга. Бунда талабгорларнинг шаклланган малака ва кўникмаларини (компетентлик) баҳолаш ва суд экспертизаларининг типик (кўп учрайдиган) тадқиқот объектлари бўйича аниқ вазифаларни южариш муслубиётини ўрганишнинг асосий воситаси ҳисобланган ўқув ва назорат экспертизаларига алоҳида эътибор қаратиш лозим.

Бу фикрларнинг тасдиғи сифатида Республикамизда “суд-экспертиза соҳасида кадрларни тайёрлаш олий таълим муассасаларида дуал таълим принципига мувофиқ, бакалаврият ёки магистратура босқичларида таълим олаётган даврда шартнома асосида тегишли экспертиза турлари бўйича камида олти ойлик экспертлар тайёрлаш курсларида (кейинги ўринларда — тайёрлаш курслари) амалга оширилиши” [1] ҳам белгиланганлигини айтиш мумкин.

Ҳуқуқни муҳофаза қилиш тизимини такомиллаштириш ва ривожлантириш жинойи процессида табиий, техник ва гуманитар фанларнинг замонавий ютуқларини тўлиқ амалга оширмасдан туриб мумкин эмас. Илмий маълумотларни жорий қилишнинг муҳим воситаларидан бири бу суд экспертизаси ҳисобланади. Кўпгина жиноятларни тергов қилишда суд экспертизасининг имкониятларидан кенг фойдаланилади. Таъкидлаш жоизки, мамлакатимизда суд экспертлик фаолияти тabora ривожланиб бормоқда [9, Б.131]. Шу сабабли, суд экспертларининг етарлича махсус билимлари даражаси ва унинг малакасини (компетентлик) – ўз ваколатига кирувчи вазифаларни самарали бажара олиш бўйича индивидуал қобилиятини баҳолаш масаласи жуда муҳим.

Фикримизча, Ўзбекистон Республикаси давлат суд экспертиза муассасаларида суд экспертларини аттестациядан ўтказиш (жумладан, эксперт муассасасига ишга қабул қилинган ходимларга аниқ эксперт мутахассислиги бўйича суд экспертизасини мустақил ўтказиш ҳуқуқини, шунингдек давлат суд экспертларига қўшимча эксперт мутахассисликларини берган ҳолда давлат суд эксперти сифатида аттестациядан ўтказиш) бўйича тартиб, суд экспертларининг ҳақиқий касбий малакаси даражасини баҳолашга имкон бермайди. Биринчидан, баҳолаш малакаси баҳоланаётган суд экспертнинг ўзи танлаб тақдим қилган энг яхши эксперт хулосалари бўйича амалга оширилади. Иккинчидан, бундай баҳолаш, эксперт хулосаларининг тақриздан ўтган тақризчининг ихтиёрида тадқиқот объектлари бўлмаган ҳолда, экспертиза тадқиқотларини эмас, балки унинг натижаларини расмийлаштириш сифатини баҳолаш имконинигина беради.

Суд экспертларини аттестациядан ўтказишнинг белгиланган тартиби уларнинг ҳақиқий касбий малакаси ва маҳорати даражасини очиб бермайди ва шу боисдан, суд экспертларининг эксперт-малака комиссияларида қайд этилаётган юқори малакаси ва уларнинг етарлича сифатли деб баҳоланган эксперт хулосалари асл ҳақиқатдан бироз йироқдек туюлади. Таъкидлаш жоизки, Республикамизда жуда кўплаб турдаги суд экспертизаларини энг юқори даражада ўтказа оладиган суд экспертлари – мутахассислар етарли. Бироқ, нисбатан олиб қараганда суд экспертлари касбий малакасининг ўртача даражаси ва уларнинг тажрибаси ҳозирча бироз пастроқ. Айнан шу сабабли, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 5 июлдаги “Ўзбекистон Республикасида суд-экспертлик тизимини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-6256-сон Фармонида суд-экспертлик соҳасини ҳар томонлама такомиллаштириш, бу соҳадаги муаммолар бўйича илмий тадқиқотлар олиб бориш ҳамда мамлакатда суд экспертизаси

назарияси ва амалиётини ривожлантиришнинг асосий йўналишларини шакллантириш, нодавлат суд-экспертиза ташкилотлари фаолиятини янада қўллаб-қувватлаш, суд-экспертлик соҳасини ўрта муддатда тизимли ислоҳ қилишнинг аниқ чора-тадбирлари белгилаб берилди [1].

Суд экспертизаси соҳасидаги кўп йиллик амалий тажрибанинг ўзи суд экспертида замонавий талабларга мос келадиган малакалар (компетентлик) мавжуд бўлишини кафолатлашмаслиги ҳозирги кунда барчага маълум.

Шу сабабли, суд экспертларининг касбий малка даражасини баҳолаш бўйича ҳақиқий манзарани кўриш учун “суд экспертларини тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш масалаларини такомиллаштириш; суд экспертларининг ноқонуний ҳаракатлари билан боғлиқ ҳолатларнинг адолатли ва холис кўриб чиқирилишини таъминлаш мақсадида Малака комиссияси фаолиятини ташкил этиш; суд экспертларининг фаолиятини касбий лаёқатлилиги, ўтказилган суд экспертизаларининг сифати ва бошқа мезонларга асосан рейтинг тизимида баҳолаб бориш [1] ҳамда суд экспертлари малака даражасини (компетенцияси) баҳолашни объективлаштириш керак.

Бунинг учун, аввало, аттестация қилинаётган суд эксперти томонидан танлаб тақдим қилинган эксперт хулосаларини эмас, балки эркин танлаб олинган эксперт хулосаларини баҳолаш ёки бу суд эксперти томонидан маълум муддат давомида тайёрланган барча хулосалар ўрганилиши ва тақриздан ўтказилиши зарур.

Юқоридагилардан ташқари, ҳозирги кунда ривожланган хорижий давлатларда мавжуд ва махсус бўлинма томонидан амалга ошириладиган суд экспертиза тадқиқотларининг ишончлигини текшириш тизимини жорий қилиш мақсадга мувофиқ, мисол учун Буюк Британияда Ички ишлар вазирлиги илмий маркази фаолиятини сифатини назорат қилиш учун алоҳида гуруҳ фаолият кўрсатади. Бу каби махсус бўлинмалар тадқиқотларни назорат қилиш учун суд экспертиза муассасалари ва уларнинг ҳудудий бўлинмаларига назорат тартибидаги тадқиқот объектларини тизимли равишда, терговчилар орқали юборадилар, суд экспертлари ҳатто бу объектларни назорат тартибида тақдим қилинганлигини билмайдилар ҳам.

Суд эксперти бўлим (лаборатория) раҳбари томонидан берилган йўналишлар (хусусият) бўйича аттестациядан ўтказилади, суд экспертиза муассасаси раҳбарияти эса суд эксперти томонидан ўтказилган тадқиқотлар сифатини текшириш натижаларига асосланиб, бу ходим билан меҳнат шартномасини бекор қилиш ёки юқори лавозимларга тавсия этиш бўйича қарор қабул қилади [10, С.10-11]. Республикамизда экспертиза тадқиқотларининг ишончлилигини текшириш ва назорат қилишнинг бу каби тизимини жорий қилиш эксперт хулосаларининг сифат даражасини аниқ баҳолаш имконини яратади.

Хато берилган эксперт хулосалари билан бир қаторда, қасддан нотўғри берилган хулосалар ҳам ишончсиз далиллар манбалари ҳисобланади. Бундай хулосалар ишнинг натижасидан манфаатдор шасхлар томонидан кўриб чиқиладиган мавзу доирасидан ташқарида бўлган сабабларга кўра берилиши мумкин.

Таъкидлаш жоизки, била туриб ёлғон хулосалар бериш муаммосини хато берилган хулосалар муаммоси билан бирга кўриб чиқиш лозим; чунки, айрим ҳолларда эксперт хулосасини хато (беихтиёр адашиш) эканлиги ёки қасддан ёлғон берилганлигини исботлаш мушкул вазифа. Бироқ, агар малакали суд эксперти аниқ сабабларсиз “нотўғри” хулосага олиб келадиган қўпол хатоларга йўл қўйса, суд экспертнинг бундай беихтиёр адашиши шубҳа уйғотиши мумкин ва хулосанинг буюртма табиатини тахмин қилиниши табиийдир.

Нафақат чуқур билим, зарур касбий малакаларни, балки тўлақонли маънавий-ахлоқий хислатларни ўзида мужассам қилган суд экспертларни қандай тайёрлаш мумкин? Албатта, малакали ва замонавий талабларга мос келадиган мутахассисларни тарбиялашда педагог-ўқитувчилар ва амалиётчи-устозларнинг ўрни ғоят катта. Шогирд – бўлажак суд эксперти юқорида айтилган талабларга тўлиқ мос келадиган, ўз касбининг фидойиси бўлган устозига тўлиқ ишонса, иш фаолиятида тақлид қилса ва устозини ҳурмат қилсагина, ҳалол, маънавий бой инсон ва малакали мутахассис бўла олади.

Юқоридаги фикрларни умумлаштириб таъкидлаш жоизки, кўриладиган

муаммоларни баратарф этиш учун суд экспертларини аттестациядан ўтказиш тартибини тубдан ўзгартириш, уларнинг малакаларини (компетенция) баҳолашнинг объектив мезонларидан ва эксперт хулосаларининг сифатидан фойдаланишга тизимига ўтиш ҳамда унинг натижалари асосида суд экспертларини тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тизимини мувофиқлаштириш лозим. Чунки, ҳозирги кунда “суд экспертларининг фаолиятини касбий лаёқатлилиги, ўтказилган суд экспертизаларининг сифати ва бошқа мезонларга асосан рейтинг тизимида баҳолаб бориш” [1] муҳим аҳамият касб этмоқда.

Иқтибослар/Сноски/References:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 5 июлдаги “Ўзбекистон Республикасида суд-экспертлик тизимини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-6256-сон Фармони / Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 06.07.2021 й., 06/21/6256/0636-сон.
2. Клименко Н.И. Экспертные ошибки и их причины. – Киев, 1988. – С.38.
3. Белкин Р.С. Криминалистическая энциклопедия. – М., 2000, – С.155-156.
4. Хрусталева В. Н. Действительно ли многочисленны причины экспертных ошибок? // Современные проблемы криминалистики и судебной экспертизы: материалы Всерос. науч.-практ. конф. – Саратов, 2014. – С.3-8.
5. Ўзбекистон Республикасининг 2010 йил 1 июндаги «Суд экспертизаси тўғрисида»ги қонуни, 27¹-модда. / Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами. – Тошкент, 2010. – 22-сон. – 173-м.
6. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 13 апрелдаги “Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги ҳузуридаги Х. Сулаймонова номидаги Республика суд экспертизаси маркази фаолиятини янада такомиллаштириш ҳамда суд экспертларининг малакасини ошириш тизимини ташкил қилиш тўғрисида”ги 206-сон қарори / (Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 й., 16-сон, 274-модда; Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 04.06.2021 й., 09/21/345/0522-сон).
7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 15 апрелдаги “Ички ишлар органлари учун профессионал кадрларни тайёрлашнинг сифат жиҳатидан янги тизимини жорий этиш бўйича чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-5076-сон қарори / Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 15.04.2021 й., 07/21/5076/0347-сон.
8. Хрусталева В. Н. Опыт подготовки экспертов-криминалистов (по материалам зарубежной печати) // Экспертная практика. 1995. №38. – С.57-65.
9. Хасанов Ш.Х. Суд экспертлик фаолиятининг психологик жиҳатлари // Юрист ахборотномаси – Вестник юриста – Lawyer herald. № 4 (2020), Б. 130–134.
10. И. Кертес. Криминалистическая техника в развитых капиталистических странах. – М., 1989. – С.44-49; Г.П. Аринушкин, Г.П. Воскерчан. X-Конференция международной ассоциации судебных наук. Некоторые аспекты судебной экспертизы в Великобритании // Судебная экспертиза за рубежом: реферативная информация. – М., 1985. Вып. 2. – С.10